

Bengt Persson
2017-10-24

Sverige

Stödinsatser för barn och elever som har svårigheter i förskola och skola

Kort historik

Före grundskolans införande i Sverige 1962 var elever med olika slag av funktionsnedsättningar hänvisade till hjälpklasser och särskilda skolor skilda från den vanliga folkskolan. Orsakerna till skolsvårigheter ansågs ligga hos eleverna själva och för de gravast funktionsnedsatta fanns ingen skolplikt alls. Under den period när grundskolan genomfördes började uttrycket specialundervisning att användas och speciallärarutbildningar startades vid Stockholms och Göteborgs universitet.

Den nioåriga grundskolan ansågs av många lärare alltför svår att ta sig igenom för en stor del av eleverna och specialundervisningen blev den åtgärd som räddade situationen. Även om problematiken ansågs ligga hos eleverna själva började man på 1970-talet uppmärksamma miljön i skolan som en möjlig orsak till elevers svårigheter att nå upp till skolans krav. Behov av särskilt stöd kunde bero på dålig undervisning

Specialundervisningens kvantitativa expansion under denna tid var följden inte enbart av ett behov av att differentiera undervisningen utan även av generösa statsbidragsbestämmelser. Den ökade satsningen på specialundervisning fick emellertid inte förväntade effekter vilket oroad statsmakten.

I 1980 års läroplan för grundskolan (Lgr 80) tonas skillnaden mellan specialundervisning och vanlig undervisning ned och specialundervisningens viktigaste mål blir att *motverka att barn får svårigheter i skolan*. Dessutom betonas vikten av att de barn som får specialpedagogisk hjälp så fort som möjligt får återgå till vanlig undervisning.

Under 1990-talet sammanföll en djup lågkonjunktur med att ansvaret för skolan i allt högre grad blev en kommunal angelägenhet. Den hierarkiska regel- och resursstyrning som rådde dessförinnan avlöstes av mål- och resultatstyrning med stor lokal frihet att utforma utbildningsverksamheten inom de ramar som riksdag och regering fastställt. I kommunernas ansvar låg att styra, följa upp, kontrollera och utveckla verksamheten utifrån nationella mål och rektorn fick större kontroll över verksamhetens direkta styrmedel än någonsin tidigare.

Målsättningen med dagens svenska förskola och skola är att alla skall få möjlighet att känna delaktighet och gemenskap i en inkluderande miljö. Detta ställer naturligtvis stora krav på skolan och dess personal. Den stora utmaningen är att motverka utstötning genom att ge alla möjlighet till utveckling och lärande utifrån sina förutsättningar. Om eller när detta inte lyckas är det ofta skolan och lärarna som får bära ansvaret. Staten ålägger alltså skolan ett omfattande ansvar när det gäller att ge stöd och hjälp åt de elever som behöver det men säger ingenting om hur stödet skall gestaltas. I det målstyrda utbildningssystemet anger staten ramarna för verksamheten i termer av mål och riktlinjer medan det är kommunernas och ytterst den lokala skolans ansvar att ge målen konkreta uttryck.

Lagstiftningen och Skolverkets anvisningar

I den aktuella skollagen från 2010 framgår att en elev som har svårt att klara grundskolans krav ska erbjudas särskilt stöd:

Särskilt stöd får ges i stället för den undervisning eleven annars skulle ha deltagit i eller som komplement till denna. Det särskilda stödet ska i första hand ges inom den elevgrupp som eleven tillhör. Om det finns särskilda skäl får det särskilda stödet ges enskilt eller i en annan undervisningsgrupp (särskild undervisningsgrupp).

Detta innebär att rektor kan besluta om att stödet ska ges till eleven utanför normal lektionstid om detta bedöms som bättre. Bara undantagsvis får stödet ges i en särskild grupp. Även i förskolan ska barn som har svårigheter erbjudas särskilt stöd, utformat i samråd med föräldrarna så att deras speciella behov tillgodoses. På gymnasiet gäller också att särskilt stöd ska ges om eleven behöver det. Dock kan stödet utformas på fler sätt i denna skolform, t ex att eleven kan få repetera en årskurs eller att utbildningsprogrammet specialutformas.

Det kan noteras att skollagen inte nämner att elever som behöver särskilt stöd ska ha *specialundervisning*. Det enda ställe där man nämner specialpedagogisk verksamhet över huvud taget är när det gäller skolornas elevhälsoarbete:

Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Elevernas utveckling mot utbildningens mål ska stödjas.

Den svenska skollagstiftningen ställer alltså inga krav på att skolan ska ge specialundervisning och eleven har heller inte rätt att kräva specialundervisning. Man kan beskriva stödverksamheten i tre steg:

- I första hand ska den *vanliga verksamheten tillrättaläggas* så att eleven kan få undervisning på sin nivå
- I andra hand ska eleven stödjas med hjälp av *extra anpassningar*
- I tredje hand ska eleven ges *särskilt stöd* som innebär insatser som inte kan ordnas i den ordinarie undervisningen.

När det gäller extra anpassningar och särskilt stöd ger Skolverket följande anvisningar:

Det är insatsernas omfattning och varaktighet som skiljer särskilt stöd från sådant stöd som ges i form av extra anpassningar. Särskilt stöd brukar vara mer omfattande och pågå under en längre tid. Att en elev får stöd av speciallärare eller får enskild undervisning några enstaka gånger under en kortare period räknas till exempel som extra anpassningar, inte som särskilt stöd. Det måste inte fattas några formella beslut för att göra anpassningar.

Särskilt stöd är insatser av mer ingripande karaktär som normalt inte går att göra inom ramen för den ordinarie undervisningen. Ofta blir särskilt stöd nödvändigt när elevens behov av stöd är mer omfattande och varaktigt. Innan man bestämmer sig för att ge särskilt stöd måste skolan göra en utredning. Rektorn är den som ska se till att man gör en sådan utredning och som sedan beslutar om särskilt stöd. Särskilt stöd måste dokumenteras i ett så kallat åtgärdsprogram som beskriver det särskilda stöd som en elev får. Det ska alltså inte ta upp

eventuella diagnoser som eleven fått. Ett åtgärdsprogram handlar om skolans insatser och undervisningen.

Rektorn ansvarar för att skolan har rutiner för arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd. Rektorn ansvarar också för att personalen ska känna till rutinerna som finns på skolan. En rektor kan delegera uppdraget att göra utredningar om elevers behov av särskilt stöd. Rektorn kan också delegera beslutet om ett åtgärdsprogram ska utarbetas eller inte. Men – om åtgärdsprogrammet innehåller beslut om att en elev ska få enskild undervisning, delta i särskild undervisningsgrupp eller anpassad studiegång – då måste rektorn ta beslutet själv.

Skolan behöver vårdnadshavarnas medgivande om läkare eller psykolog gör bedömningar i samband med utredningen. Däremot behövs inget medgivande när skolan gör den pedagogiska bedömningen. Om vårdnadshavare skulle ha invändningar mot de insatser skolan gör för att hjälpa en elev att nå kunskapskraven kan de överklaga innehållet i ett åtgärdsprogram. De kan också överklaga om rektorn beslutat att eleven inte behöver särskilt stöd. Men i övrigt kvarstår skolans ansvar att ge eleven den undervisning han eller hon behöver. Skolan får aldrig ge upp om en elev. (Hämtat 16 oktober 2017 från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/lorande/sarskilt-stod-1.243296>)

Andelen av elever som får särskilt stöd och statligt stödsystem

Läsåret 2012/13 hade 13,9 procent av eleverna i grundskolan särskilt stöd och därmed åtgärdsprogram. Denna andel minskade drastiskt i samband med att extra anpassningar infördes och var läsåret 2016/17 5,0 procent. 1,2 procent av eleverna får sin undervisning i särskild undervisningsgrupp, en andel som varit i stort sett konstant under lång tid. Andelen elever med stöd i särskild undervisningsgrupp ökar för varje årskurs. Störst är andelen i årskurs 9 där totalt 2,6 procent får stöd i särskild undervisningsgrupp. Det är också i årskurs 9 som skillnaden mellan andelen flickor och pojkar i särskild undervisningsgrupp är som störst. I årskurs 9 har 1,9 procent av flickorna och 3,3 procent av pojkarna stöd i särskild undervisningsgrupp läsåret 2016/17.

Någon verksamhet motsvarande PPT finns inte i Sverige. Förskolor och skolor ska själva se till att utredningar genomförs om det anses nödvändigt för att finna adekvata åtgärder för barn och elever som har svårigheter. I fall där elevhälsans resurser och kompetens inte räcker till anlitas ofta Barn- och ungdomspsykiatriens läkare, psykologer och kuratorer.

På nationell nivå finns Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) som arbetar för att barn, unga och vuxna oavsett funktionsförmåga ska få förutsättningar att nå målen för sin utbildning. Myndigheten är landstäckande och uppdelad i fem regioner. SPSM:s huvudsakliga uppgifter är att erbjuda specialpedagogiskt stöd i form av rådgivning till förskolors, skolors och kommuners pedagogiska personal.

